

Skopal, Pavel

Rozhlasový rozhovor s brněnským promítačem Františkem Pevným

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. O, Řada filmologická. 2005,
vol. 2, iss. 02, pp. [229]-233

ISBN 80-210-3913-2

ISSN 1214-0414

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114182>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROZHLASOVÝ ROZHOVOR S BRNĚNSKÝM PROMÍTAČEM FRANTIŠKEM PEVNÝM

Úvod

Následující text je přepisem rozhlasového rozhovoru s Františkem Pevným, který pracoval jako promítač mj. v brněnských kinech Universum a Apollo, ale také v kočovných kinech. Záznam rozhovoru je uložen na archivačním pásu v archivu Českého rozhlasu pod označením DF 18/12, ovšem bez jakýchkoli dalších informací o době jeho pořízení a vysílání. Rok vzniku je tak možné určit jen velmi přibližně. V době natáčení rozhovoru bylo Františku Pevnému 77 let – a v publikaci Historie a současnost brněnských kin, která vyšla v roce 1982, se zmiňuje jeho věk (89 let). Narodil se tedy pravděpodobně v roce 1893 a rozhovor vznikl někdy kolem roku 1970.

Podle krátkého textu Antonína Gály, který zřejmě vychází z osobního rozhovoru, strávil Pevný dětství v pavlačovém domě brněnské chudiny U sedmi švábů na Kopečné ulici. Na výpomoc v pojízdném kinematografu bratří Oeserů vzpomínal takto: „[...] Jen jsem přišel ze školy, už jsem byl u toho Bioskopu. Pomáhal jsem stavět cirkusový stan, chodil pro pivo, zápalky nebo cigarety. Když se navečer roztočila obrovská lokomobila na vyrábění elektrického proudu a rozzářily se žárovky v nápise Bioscope Electrique, mohl jsem na tom zázraku oči nechat. Jako kluk pobíhal jsem každý den kolem toho prvního kinematografu, kterému se také říkalo Divadlo pohyblivých obrazů. Jak jsem se zaradoval, když jsem se dostal do toho stanu a mohl utírat ze sedadel prach nebo zametat špínu. Vzadu byla sedadla pokrytá plyšem a jedno místo tam stálo 15 krejcarů. Vpředu před plátnem a na bocích byly holé lavice a tam se platilo za místo 5 krejcarů.“ Pevný se vyučil ve Vídni mechanikem a zde se také připojil ke kočovnému kinematografu Oskara Gierkeho. Během první světové války promítal krátce ve vojenském polním kině. Od roku 1918 pracoval jako promítač v kině Apollo a poté v kině Universal. Promítal v řadě dalších brněnských kin a také na brněnských strojírenských veletrzích, na filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně a v Klubu školství a vědy B. Václavka (Gála, 1982: 26).

Zde přepsaný krátký rozhlasový rozhovor měl jasně popularizační a zábavní charakter a obsahuje pochopitelně řadu nepřesností, které jsou charakteristické pro orální prameny a jsou důsledkem vědomé i nevědomé selektivnosti narátora vyprávění. Na druhou stranu ovšem ukazuje, v čem spočívá nezastupitel-

nost orální historie: přináší nejen fakta (často cenná a nezjistitelná z písemných pramenů), ale také drobné detaily, které propadají rejstříkem dobových úředních záznamů a publicistické reflexe – a především vsazují sledovaný jev do sítě sociálních vazeb, které se tak ukazují z jedinečné perspektivy jednotlivce a jeho prožitku každodennosti.

Pevného ústní projev v rozhovoru byl silně nářeční – tuto charakteristiku, která v dané souvislosti nedodává rozhovoru žádnou specifickou kvalitu, jsme se rozhodli zcela potlačit.

Pavel Skopal

Mužský hlas: Píše se rok 1903 a do Brna přijíždí putovní kino. Dnes 77letý František Pevný byl tehdy klukem z předměstí, který nesměl chybět u žádné atrakce. Tehdy však ještě netušil, že promítacímu přístroji zůstane věrný po celý život.

František Pevný: Jmenovalo se to kino Electricque Bioscope.¹ To byl velký stan, asi tak 12 metrů dlouhý a osm metrů široký. Vpředu byla parní lokomobila a na druhé straně byl velký flašinet s figurami, který byl osvětlený všemi barvami, a když bylo představení, tak se hrálo na ten flašinet. Uvnitř jsme měli dynamo od té parní lokomobily. No, a když se potom pustily ty obrazy, tak to se pustilo jenom na to osvětlení. Promítání bylo na karbid a kyslík. Samozřejmě teď byly snímky Niagarských vodopádů² nebo jak se srazily vlaky. Ti lidi přímo utíkali z kina ven, oni se báli, oni mysleli, že ta voda teče na ně, to se nedá vysvětlit, jak to bylo, že ano?³

Ženský hlas: Némý film byl doplňován hojnými zvukovými efekty, které vyráběli majitel kina Francouz Oeser⁴ a nezletilý František. Při jízdě auta troubili na

¹ Kinematograf bratrů Oeserových nesl ve skutečnosti název Théâtre Elektriقة. Pod označením Elektro-Bioskop ovšem provozoval svůj podnik Rakušan Oskar Gierke, tedy právě ten kinematografista, ke kterému se Pevný připojil ve Vídni (srov. Gála, 1982: 26). Gierke přitom v roce 1905 provozoval svůj podnik u Lamplova mlýna, na stejném místě, jako bratři Oeserové o rok dříve. Je možné, že František Pevný uvádí mylně pouze název kinematografického podniku, ale nelze zcela vyloučit ani to, že jako chlapec nepomáhal bratrům Oeserovým, ale Gierkemu.

² František Pevný zde zřejmě hovoří o filmu VÝLET K VODOPÁDŮM NIAGARSKÝM, který podle Zdeňka Štábla tvořil součást programu kina bratrů Oeserových na přelomu let 1906-1907 (Štábla, 1988: 101).

³ Zde se Pevného vzpomínky dotýkají známého problému v dějinách recepce raného filmu: jsou hojně zprávy o panické reakci publika součástí „mýtu počátku“ (publikum prchající z první projekce bratrů Lumièreových)? nebo výsledkem reklamní kampaně prvních kinematografistů, snažících se přilákat publikum? nebo diváci, kteří neměli ještě možnost vytvořit si potřebné kognitivní návyky, takto opravdu reagovali? Srov. k tomu např. Bottomore, 1999: 177–217; Civjan, 1998: 135–161; Gunning, 2004: 149–166.

⁴ Bratři Oeserové, kteří patřili k neaktivnějším kočovným kinematografistům, ovšem pocházeli ze Žatce. Srov. také v tomto sborníku Václav Novák, *Historie brněnských kinematografů – kočovné kinematografy*.

trubku, při bouřce rachotili kusem plechu a při VÝLETU K NIAGARSKÝM VODOPÁDŮM, krásném to přírodním snímku, šplouchali vodou ve škopíčku.

František Pevný: Představení netrvalo déle než půl hodiny, tak aby ve dne to světlo nešlo zvenku dovnitř, tak jsem tam stahoval ta giga.⁵

Mužský hlas: A jakým přístrojem?

František Pevný: To jsem si udělal. Ten přístroj jsem si udělal, malé obrázky – a toto jsem do toho dával, jedno po druhém. Mám to dodnes schované. Měl jsem tam karbidové světlo, jak si pamatujete, ty byly na kolech. Tak to mám taky ještě schované. To si můžete přestavit, jakou já jsem měl radost, když jsem těm dětem tam všechno ukazoval, tu magiku, že ano?

Ženský hlas: František Pevný dorostl a po tehdejším zvyku odešel se učit do Vídně. Deset let už tehdy uběhlo od jeho prvního setkání s biografem, ale když v roce 1913 uviděl ve Vídni známý stan, nedolal.

František Pevný: No, tak já sem povídal, pane šéf, já bych chtěl s Vámi cestovat, až teď budu vyučený. Tak jsem s nimi cestoval v třináctém roce. Ale já jsem nesměl ještě promítat, poněvadž jsem neměl zkoušku. Tak mě tu zkoušku nechali udělat, když jsme přijeli z Vídně do Brna. V Brně jsem dělal zkoušku na politické správě místodržitelství. To tady můžu ukázat, to moje vysvědčení. Prosím.

Muž: To je ještě německy, že? Z roku 1913. Franz Pevný.

František Pevný: To je ještě císařské královské vysvědčení. 12. dubna 1913. Tady to vysvědčení je. Nejdříve jsem dělal tu zkoušku. To ještě v Brně žádné biografy nebyly. První biograf, který se v Brně zařídil v budově, bylo kino Edison na Dornychu.⁶ Pak to tam bylo vybombardované, tak už to tam není. No a pak postupně začaly biografy jeden za druhým.

⁵ Zde působí rozhovor zcela nesouvisle, vysvětlení ale nabízí v úvodu zmíněný Gálův text. Pevný zřejmě v této části už nehovoří o promítání s bratry Oeserovými, ale o improvizované projekci, kterou sám jako malý kluk uspořádal. „Z pobytu pojízdného kina bratří Oeserů v Brně získal František Pevný opravdu hodně. Především trvalou lásku k filmu a pak i několik útržků z filmových kotoučů, které mu daroval promítač. Z nich si čiperný Frantík na prostorném dvoře U sedmi švábů uspořádal dokonce za použití karbidové lampy z bicyklu a ložního prostěradla představení světelných obrázků nejen pro děti, ale i pro dospělé“ (Gála, 1982: 26).

⁶ Kino zahájilo provoz v lednu 1909 a zpočátku se jmenovalo Brněnské biografické divadlo. Nešlo ovšem zdaleka o první stálé kino v Brně – za to je tradičně považováno The Empire Bio Co. Dominika Morgensterna, které zahájilo provoz 7. června 1907 (srov. Novák, 67–112) (Štábla uvádí datum 8. června /Štábla, 1988: 131/). Ještě dříve zahájilo provoz kino The Royal Bio Company Heinricha Hirdta, které začalo promítat 25. prosince 1906 (srov. Novák, 83–84). Hirdtovo kino, které bylo provozováno v pronajatých místnostech v Doretově domě

Mužský hlas: Tady vidím, že jste promítali ZACHRÁNĚNA SVÝM MILÁČKEM - dojemné dětské drama, ještě si na to vzpomínáte?

František Pevný: Ano, drama, první se hrál přírodní snímek, jako druhý se hrálo drama, jenom dvou- třídílné, a veselohra bylo LEHMANOVO UČENÍ⁷ nebo MAX LIN- DER SE UČÍ BRUSLIT,⁸ no zkrátka, vždycky aby ty lidi, když se hrál nějaký smutný film, aby ti lidi jaksi byli zas povesezení. Pak jsme měli pašijové hry: UKŘIŽOVÁNÍ KRISTA PĀNA – barevný. A to jsme promítávali v kostelech, proto zas, aby v těch kostelech páni nám dali nějaký obchod, nějaké lidi na to kino, to jsme jim tam ukazovali zdarma.

Ženský hlas: Filmový projektor neopustil František Pevný ani za války, i když si k němu musel obléci c. k. uniformu. A když se zrodil samostatný československý stát, spěchal zpátky do Brna, aby konečně mohl promítat v českém biografu.

František Pevný: Byl postaven první český biograf, a sice na Nové ulici, to bylo kino Universum. To byl první český biograf po převratu, poněvadž tehdy se hrálo jinde česky i německy, tam jenom česky. Tam jsme promítali první český film, který byl nahraný tak, že ve filmu šly pod obrazem noty – jmenovalo se to ZLATOVLASÁ GEJŠA.⁹ Pod obrazem šly zleva doprava noty a podle toho hudebníci a herečky, kteří seděli dole v orchestru orchestru, zpívali a hudba hrála. Přišel vždycky kapelník a povídá: „Pane Pevný, prosím Vás, žeňte to dneska, my máme dneska zábavu, chtěli by jsme být brzy hotoví.“¹⁰ Tehdy to šlo, tehdy nebyl synchronizovaný motor, dneska jsou synchronizované, nesmí víc jet než čtrnáct

po dobu pěti měsíců, nepovažuje Štábla ještě za stálé – šlo prý o kočovný podnik, který se usadil na jednom místě na delší čas (Štábla, 1988:100). Ovšem Novák přináší podrobnější informace o tomto kině a jeho majiteli a oprávněně přisuzuje prvenství Hirdtovi – a to Heinrichu Hirdtovi mladšímu, synovi německého kočovného kinematografisty. Právě shoda jmen mohla vést Štábla k domněnce, že Hirdt nehodlal provozovat kino jako stálý podnik. Ale Hirdt mladší, který několik měsíců předtím ukončil vysokoškolská studia v Praze, pouze přerušil provoz kina po pěti měsících na konci sezóny a ohlašoval opětovné zahájení provozu na srpen. K tomu nedošlo proto, že onemocněl jeho otec a Hirdt ml. musel převzít dohled nad jeho kočovnými a stálými kiny v Kaiserslauternu. Kino pronajal a provoz byl obnoven v prosinci 1907 – Hirdt ml. byl ještě po nějakou dobu veden jako ředitel kina.

7 Pod jménem Lehman byl ve střední Evropě znám francouzský komik Adré Deed (u nás také jako Lemánek).

8 Šlo zřejmě o film MAX PATINEUR z roku 1907.

9 Nejednalo se o český film, ale zřejmě o snímek DIE BLONDE GEISHA. EINE FILMOPERETTE (1922/23) z produkce německého výrobce Ludwiga Czerneho (který film také režíroval) a jeho společnosti Noto-Film. Na dolní části filmového pásu byly noty, podle kterých dirigent vedl živý orchestr – tím byla zajištěna synchronizace hudebního doprovodu s filmem.

10 V období němého filmu se projekce často realizovala pomocí ručního pohonu, tj. otáčením klikou promítačem (*opérateurem*) – což mělo za následek velmi proměnlivou rychlost projekce (k tomu srov. Klimeš, 2001: 3). Jurij Civjan zmiňuje ve své práci o kulturní recepci filmu v Rusku, že se rychlost projekce snažili ovlivnit i diváci, kteří volali na promítače „Miško, toč to“ či naopak „Miško, nežeň film“ (Civjan, 1998: 55-56). Vzpomínka Pevného

obrázků za vteřinu.¹¹ Tehdy to jelo moc rychle, to všechno utíkalo. Samozřejmě s tím byla velká práce, s tím českým hraním, člověk musel být opatrný, poněvadž to byl český biograf a můžete si představit, kdyby tam skočil německý nápis, co by ti studenti dělali. To bylo tehdy ještě horkokrevné, v osmnáctém roce, tak se muselo dávat pozor. A tak jsem si udělal jakýsi zlepšovák. Lepil jsem na ten film před nápisem takových dvacet, pětadvacet centimetrů staniol, a ten staniol, když mě prošel přes takovou čapku, tak mě to zazvonilo, já sem zavřel a ukázal jsem český nápis, a ten německý, ten projel, ten byl zakrytý. A ty nápisy, ty nám psával jeden pan redaktor Kočár, už zemřel, bylo mu třiadvadesát roků.¹² Tak ten vždycky ty titulky psal na takový pás, pruh, průhledný – jako mají architekti, takové válečky, a na to se psávaly ty titulky. Samozřejmě těch titulků bylo někdy až tři sta, a to jste musel pořád dávat pozor, jak kočka na myš. Jak to bylo tam, zakrýt to, odkrýt, zase zakrýt, a to bylo tak pořád, teď stahovat lampu. Tehdy byly uhlíky černé, dnes máme HI uhlíky, ty jsou mědí potažené, aby to drželo, a to byly uhlíky černé, dvacetkrát osm, silné, černé jako uhlí. To se tedy hrávalo a my jsme v Universu měli obraz velký osm krát sedm a půl. To bylo strašně velké a promítali jsme to tam na sádrouvou zeď. Samozřejmě ta zeď byla slabá. V zimě, když mrzlo, tak tím teplem vevnitř se ta zeď potila, to jsme museli udělat přestávku a smetákama a hadrem stírat tu vodu. No pak se to utřelo a zase se jelo dál.

Literatura:

- BOTTOMORE, Stephen (1999): The Panicking Audience?: Early Cinema and the „Train Effect“. *Historical Journal of Film, Radio, and Television* 19, č. 2, s. 177–217.
- CIVJAN, Jurij (1998): *Early Cinema in Russia and its Cultural Reception*. Chicago – London: The University of Chicago Press (Istoričeskaja recepcija kino. Kinematograf v Rossii 1896–1930. Riga 1991).
- GÁLA, Antonín (1982): Nejstarší promítač vzpomíná. In: Týž, *Historie a současnost brněnských kin*. Brno: Správa městských kin, s. 26–28.
- GUNNING, Tom (2004): Estetika úžasu: raný film a (ne)důvěřivý divák. In: Petr Szczepanik (ed.), *Nová filmová historie*. Brno: Herrmann a synové, s. 149–166.
- KLIMEŠ, Ivan (2001): *Pohyb filmu v kinematografu*. Iluminace 13, č. 3, s. 81–90.
- NOVÁK, Václav: *Historie brněnských kinematografů 1896–1981*. Nепublikovaný rukopis, Archiv města Brna, fond T 68.
- ŠTÁBLA, Zdeněk (1988): *Data a fakta z dějin čs. kinematografie 1896–1945. Sv. 1*. Interní tisk ČSFÚ. Praha: Československý filmový ústav.

ukazuje, do jaké míry živý hudební doprovod – narozdíl od zvukového filmu – nejenže projekční praxi nesjednocoval, ale naopak představoval další destabilizující prvek.

¹¹ Standardní projekční rychlost zvukového filmu je ve skutečnosti 24 okének za vteřinu.

¹² Redaktora Moravských novin Kočára zmiňuje jako autora českých verzí titulků i Václav Novák (Novák: 250).